

Malo – balttilainen lainasanarelikti

OLLI NUUTINEN

1.

Nykysuomen sanakirja tuntee sanan *malo*, joka nykyisin on jo kokonaan väistynyt suomen kielen kirjallisesta käytöstä ja on Sanakirjasäätiön kokoelmien mukaan murteissakin harvinainen ja katoamassa. Nykysuomen sanakirjan tiedot *malosta* ovat seuraavat: »1. vars. kansanr. halkeama, rako, loma. | – – iski nauriinhaulvikkaita leukojensa m:on HAARLA. – – kirjavan kiven sisässä, / maksankarvaisen m:ssa KAL. Tuoll' on otso synnytetty, / – – / luona kuun, m:ssa päivän KAL. 2. aukko, vars. suu. | Suu kuin ankeriaan m. Huuhkajan m. – – hampaattomasta m:sta tupsahtelee savu LEINONEN.» *Malon* lisäksi sanakirja esittelee myös yhdyssanan *suumalo*: »suu(aukko). | Suuri punainen s. Jäniksen s. – – alkoi pistellä kauhan koiksia lusikallisia s:onsa HAARLA. – Erik. mon. harv. hevosen kuolaimet.»

Suomen kielen etymologinen sanakirja esittelee sanan samanmerkityksisenä mutta tuntee muitakin käyttöjä. Se yhdistää *malon* pariin lapin sanaan ja epävarmemmin mordvan 'lähellä, läheltä, lähelle' -merkityksisiin paikallissija-adverbeihin:

malo, malu 'rako, halkeama, loma', *rantamalo* 'pieni merenlahti', *haavan malo* 'haavan aukko', *miesten malulla* 'miesten joukossa', *malous, malavuus* 'nuotannostoavanto' = ? lpL *muolōs, muolun* 'kevällä järven rantaan muodostuva sula avanto', *muolōstti* 'vapautua jäästä (ranta kevällä)', I *mōalus*, Ko., Kld. *mualas*, T *mižll^E* 'rantasula (kevällä)' (ims. *malaidus, -ukse- > ven. murt. *malaiūbykca* 'nuotannostoavanto', **malaida-* > *malaiūbát^h* 'kalastaa jään alta'). Jos alkup. merkitys on ollut '(aukon) reuna, ääri' (esim. Laih. *suun malo* 'suun ympärystä'), niin ehkä myös mord. *mala-*: *malas*, *malav* 'lähelle', E *malašo*, M *malasā* 'lähellä', E *malasto*, M *malastā* 'läheltä' kuuluu tähän.

Sanakirjojen tietojen perusteella *malo* jää suurempiin sanueisiin liittymättömäksi irralliseksi arvoitukselliseksi reliktisanaksi, jolla voi arvella aikaisemmin olleen suuremman ja kenties toisenlaisen osan suomen kielen leksikon kokonaisuudessa. Sanan murrekäyttöjen ja vanhojen sanakirjatietojen tar-

kempi katselu johtaakin jäljille, jotka liittävätkin sen suurempiin yhteyksiin. *Malon* perusmerkitykseksi hahmottuu 'ranta, rantapii', ja sanalle löytyy vertauskohta ja lainalähde balttilaisista kielistä. Nykysuomen sanakirjaan ja Suomen kielen etymologiseen sanakirjaan on päätynyt muutamia reliktikäyttöjä, joiden tulkinnat ovat osin väärinkäsitysten tulosta.

2.

Sanakirjasäätiön kokoelmissa *malo*-sanasta on niukanlaisesti tietoja. Niiden vähyyks ei johdu keräystyön puutteellisuudesta vaan siitä, että sana kokoelmien kertymisen aikana on ollut jo katoamaisillaan: sen käytöistä on saatu kirjatuksi vain rippeitä. Sitä on tiedusteltu myös Sanastaja-lehdessä (56, 1949; 82, 1962), mutta tulokset ovat olleet laihoja. Tavallisimmin tunnetaan jokin kiinteä konteksti. Ilmoitetut merkitykset ja käyttötavat vaihtelevat melkoisesti.

Suurin yhtenäinen alue, jolla *malo* on tuttu, on Pohjois-Karjala reunamiineen. Hajatietoja on lisäksi hämäläismurteista, lounaismurteiden itäryhmästä ja yhdestä Etelä-Pohjanmaan pitäjästä, Laihialta.

Kirjallisissa lähteissä *malo* esiintyy ensimmäisen kerran H. G. Porthanin tekemissä Jusleniuksen sanakirjan täydennyksissä. Gananderin sanakirjan käsikirjoituksessa siitä on tietoja melko runsaastikin. Hänen selityksistään osa periytyy Renvallin sanakirjaan ja sitä kautta Lönnrotille. Sanakirjat tuntevat myös käyttöjä ja merkityksiä, joita ei ole kirjattu mistään murteesta. Jusleniukselta lähtien niissä esiintyy myös rinnakkaisasu *malu*, joka murteisassa tunnetaan vain yhdessä pitäjässä, Laihialla.

Malo-sanana tapaan harvinaistuneen sanan selvittelyä vaikeuttaa paitsi tietojen vähyyks myös se, että tietoihin — sekä sanakokoelmien että sanakirjojen tietoihin — on syytä suhtautua varsin kriittisesti. Näitä tarkasteltaessa paljastuu useitakin väärintulkintoja, jotka vaikeuttavat oikean kuvan saamista. Murre- ja sanakirjatietoihin on tästä syystä aihetta paneutua aluksi melko perusteellisestikin.

Murteissa *malo*-sanana merkitykset ja käytöt jakautuvat ryhmiin, joille päällisin puolin tuntuu olevan vaikea löytää yhteistä nimittäjää:

1. Suurimmassa osassa kokoelmatietoja *malo* on *suu*-sanana yhteydessä usein yhdyssananomaisesti: *suumalo*. Nykysuomen sanakirja selittää *malon* nimenomaan 'suun aukoksi' (ks. edeltä s. 514), mutta murteista 'aukko'-tulkinta annetaan vain yhdessä tiedonannossa, joka on vastaus tiedusteluun. Tieto on Ikaalisista: »Sana on harvinainen käytössä. Minulle sen käytöstä on jäänyt semmoinen mielikuva, että se tarkoittaisi suurta epämieluisaa suuta: *Kyllä sill-on kanssa suumaloo.*»

Parissa tiedonannossa *malo* viittaa selvästi suun ympärystään. Laihialta

tämä merkitys on ilmoitettu toisen merkityksen tiedustelun yhteydessä: – – lisäksi olen kuullut puhuttavan *suun malosta*, jolla on tarkoitettu henkilön suun ympärystä. *Tuan poiijan suun malo on aina likaanen* (Santeri Seppälä). Ilomantsissa merkityksen tiedusteluun on vastattu 'huulien tienoo', ja Kiihtelysvaarasta on tieto tähän viittaavasta vertauskuvallisesta käytöstä: (Eukko oli aikonut mennä kylään, mutta juuri ennen lähtöä tuli este.) *se ol' ihan siinä suumalolla, ei kum männäv vuan.*

Suuhun liittyvä *malo* ei valtaosassa tiedonantoja ole sen enempää 'suun aukko' kuin 'suun ympärystäkään', vaan tavallisimmin se jollakin lailla yhdistyy haukattavaan leipäpalaan tms. seuraavien esimerkkien tapaan: Täällä myös sanotaan aloitetun leivän leikkauspintaa suumaloksi. *Leikkook pois siitä leivästä se kasottunut* 'kuivettunut' *suumalo* (Ilomantsi), *Pittää viijät tuo kuivunut suumalo hevosellen* (Pielisjärvi), *Annappas mulleikki vielä yksi suumalo*, kuulee joskus syödessä sanottavan (Nurmes), *Leikkoo se kuivettunu malo siitä leivän kupeesta pois* (Iisalmi). Puolangalta on tieto, jonka mukaan *suummalo*-sanalla tarkoitetaan »juuri äsken nahkavuodasta leikattua kengästä ja siinä olevaa laitaa, joka on verekseen leikattu». Ilomantsista on esimerkki *Tuntoohan tuon aivan suumalolta* ja sen selityksenä 'suun tuntoaisti'. Ilomantsista on myös tulkinta 'sellainen ruokapala, joka parhaiten sopii suuhun'.

Nykysuomen sanakirjan *suumalot* 'hevosen kuolaimet' on peräisin Lounais-Suomesta, jonka itäosista pieneltä alueelta siitä on runsaasti tietoja.

Myös vanhoissa sanakirjoissa *malo* esiintyy nimenomaan suuhun yhdistyneenä. Gananderilla on esimerkki »Raudan suu malohon» = 'i öpningen af sårmyningnen efter järnet'. Hän yhdistää *malon* myös sanaan *haava*: *haawan suu* = 'öpningen af såret'. Myöhemmistä sanakirjantekijöistä Renvall ja Lönnrot ovat ottaneet mukaan konneksion *haavan malo* 'såröppning', jota Gananderilla ei suoranaisesti ole mutta jonka he ovat saattaneet muodostaa Gananderin sanakirjan pohjalta.

Osmo Hormian selvityksen mukaan (1961: 462) Gananderin ensimmäinen esimerkki on peräisin Anders Törnuddin kansanrunokokoelmista, ja asianomainen kohta on raudan sanoista ja veren sulkusanoista: »Mesi hyydä raudan suuhun, Sima raudan *suumalohon* ... Raudan raanahan pahahan.» Tässä siis *suumalo* on *suu*-sanana kertosanana. Ganander on tulkinnut sen 'suuaukoksi'. Runoesimerkissä sen saattaa kuitenkin aivan aivan yhtä hyvin tulkita 'suupieleksi, suun ympärystäksi'.

2. Nykysuomen sanakirja ja Suomen kielen etymologinen sanakirja pitävät keskeisenä merkitystä 'halkeama, rako, loma'. Murteissa tätä merkitystä ei kuitenkaan juuri tunneta. Murrearkistossa on vain pari tietoa, jotka tulevat sitä lähelle. Niissäkin on lähinnä kai kysymys edelliseen kohtaan (1) liit-

tyvästä 'kolo'-merkityksestä: *Teep puukko nirkolp piän malo puuhun ens ettäs saak kaeran terä menemä siit kos meina*. Lappi Tl. /»Puussa olevaa pientä koloa, joka on jonkun koloontumisen johdosta syntynyt, olen kuullut sanottavan maloksi.» Tyrvää. Hausjärveltä murretta tallentanut opiskelija on kirjannut sanalle merkityksen 'onkalo'. Sanakirjoissa 'kolo, rako' -merkitys esiintyy jo Gananderilla, joka selittää *malon* sanoilla 'hål, öpning, ränna'. Renvallin sanakirjassa ensimmäiseksi merkitykseksi on annettu 'Spalte', ja Lönnrotin sanakirjan perusmerkityksenä on 'spricka, remna, klyfta'.

3. Pohjois-Karjalassa ja siitä pohjoiseen *malo*-sanalla on käyttöjä, joissa se voitaisiin synonyymistää sanoilla 'kuve, sivu, kylki': *Orava juoks petäjän maloo ylös* (Heinävesi). *Uatra 'aura' kirposi kiven malosta*. Kun puusta veistelään jotakin tarvekalua, sanotaan näin: *Ota vielä tuosta malosta vähän. Levitä voita puukon malolla* (Kitee). *Pyy istuu tuolla puun malossa* 'puun oksalla aivan runkoa vasten' (Polvijärvi).

4. Pohjois-Karjalasta on useita tietoja myös yhdyssanasta *ainamalo*, joka on termistynyt tarkoittamaan 'verkon ylintä ja alinta, yleensä muuta havasta vahvemmassa langasta kudottua kalvokertaa'.

5. Etelä-Pohjanmaan Laihialta on runsaasti tietoja *malo*-sanana abstraktista merkityksestä 'kohtuus': *Malo kaikkes sanoo laihialaanen. Eipä sulloo malua ollenkaa*. Adjektiiville *malotoon* tai *malutoon* on ilmoitettu merkitykset 'kohtuuton, liian suuri': *Nua hiat on niin leveät jotta noon aiva maluttomat*. Tämän adjektiivin tuntee myös Porthan Jusleniuksen sanakirjan täydennyksissään: *malutoin puhe* 'sermo absonus'. Hän ilmoittaa sanan eteläpohjalaiseksi. *u*:lliset asut *malu* ja *maluton* ovat ilmeisesti syntyneet pohjalaismurteissa konneksion *ei mitään malua* -pohjalta. Ne tunnetaan vain Laihialta, mutta Jusleniuksen kautta ne ovat päässeet sanakirjoihin, ja *malu* esiintyy SKES:ssakin *malon* rinnakkaismuotona.

6. Pohjois-Karjalan Kesälähdelta on yksinäinen tieto, jonka mukaan »Malo apaja = lyhyt ranta-apaja. *Appaa on malo*, se on potkettu läheltä rantaa, tai apaja on lyhyt, *malo*.»

Vaikka edellä kohdissa 1–6 esitetyt käytöt näyttävätkin poikkeavan toisistaan melkoisesti, niille löytyy yhteinen lähtökohta. Seuraavassa kohdassa (7) esittelen käyttöjä, joiden yhteyttä muiden esimerkkien *malo*-sanaan en ole pystynyt selvittämään. Osa murretiedonannoista on selvästi sekaantumia *malka* tai *malto* -sanoihin. Seuraavat esimerkit ovat kenties muuta lähtöä mutta saattavat kuulua tässä puheena olevan *malon*kin piiriin.

7. *Mennä maloksi* 'mennä myttyyn' (Kiihtelysvaara). *Malo* = hedelmätön: *Kasvoha se ruis vaa se ol' nii malo, jottei saant siementä muuta ko voa olkii* (Kesälähti). *Onhan tuo pien hevonnennii mut kuormakii on jottai malomp, pienempi* (Kerimäki).

Kohtien 1–6 *malolle* löytyy yhteinen nimittäjä karjalan kielestä. Etymologisen sanakirjan artikkelin kirjoittamisen jälkeen ilmestyneessä Karjalan kielen sanakirjassa on uutta tietoa, joka auttaa sanan historian hahmottelussa, niin että hajapalat saadaan paikalleen. Karjalan kielen sanakirjan III osa (1983) tuntee *malo*-sanana ja joukon sen lähisanoja. Niistä on seuraavanlaiset selitykset: »*malo* a. vedestä: matala. *malot* (pitkälti) matalat *rannat*. *malompana ollah kalaset päiväpaistošša*. KiestinkiP Erik. *vejän apajan malona* (vain nuotan puolikkaalla rantavesistä). KiestinkiP» | *maloisekkali* adv. matalassa vedessä, rantoja myöten. *malosekkal'i šoutoa*. KiestinkiP | *malottoa* v. (Sou-taja:) *teälä malottau* näkyy pohja. KiestinkiP. Säämäjärveltä tallennettu verbi *malata* ja substantiivi *malavus* kuuluvat niin ikään tähän: »*malatah nuottu malavuksez* nostetaan nuotta nostamuksesta.»

Karjalan esimerkeistä hahmottuva ydinmerkitys on jokseenkin selvästi 'rantapii, vesiraja, rantamatala'. Merkitys on selkeimmillään esimerkissä *malompana ollah kalaset päiväpaiššossa*. Esimerkki on melkein rinnakkainen Nykysuomen sanakirjan sanasta *rantapii* mainitsemaalle käyttöesimerkille: » — — *kalat makailivat ihan rantapiissä*.» Adverbi *maloisekkali* voitaisiin korvata parafrasilla 'rantapiitä, rantamatalikkaa pitkin'. *Malo* on näissä esimerkeissä 'rantamatala ennen veden syvenemistä'. Kun apaja vedetään *malona*, se vedetään *maloapajana*. Adjektiiviset käytöt selittyvät tätä kautta. Kohdan 6 yksinäinen Kesälahden tieto liittyy saumattomasti karjalan tietoihin.

Kiinnostavaa on todeta, että konkreetista 'ranta'-merkityksestä on selvä sanakirjamaininta. Gananderin sanakirjan käsikirjoituksessa on täysin yksiselitteisesti *Malo* = 'bukti; sinus; gränts, strand, littus, isthmus'. Ensimmäisenä on siis 'lahti'-merkitys, mutta myös 'ranta'-merkitys on annettu sekä ruotsiksi että latinaksi. »Gränts» saattaa pyrkiä ilmaisemaan 'äären, rajan' merkitystä; *isthmus* tarkoittaa kannasta. Merkitykset 'gränts, strand, littus, isthmus' on lisätty käsikirjoitukseen jälkeenpäin. Siinä on myös esimerkki, jossa *malo* merkitsee selvästi 'rantaa' samaan tapaan kuin karjalan esimerkeissäkin. Sana on siinäkin nuotanvedon yhteydessä: »Nuotta nostetahan mustan mantereen malohon.» Kyseessä on kansanrunositaatti. Ganander ruotsintaa säkeen tässä kuitenkin »i daldan af den mörka marken»; hän tulkitsee toisin sanoen *malon* lahdenpoukamaksi.

Vaikka 'rannan, rannanäären' merkitys onkin lisätty sanakirjan käsikirjoitukseen, Gananderilla on ollut selvästi toinen käsitys siitä, mikä *malo* on. Hän on hahmottanut *malolle* primaaristi merkityksen 'rako', ja hän on sovitannut kaikki esimerkeistä tapaamansa *malot* tämän peruskäsityksen piiriin. 'Lahdenpoukama'-selityskin on nähtävä tässä valossa. 'Rako'-ajatus on johtanut Gananderin väärille urille, ja hän on puolestaan tullut johdatta-

neeksi harhapoluille seuraavia leksikografeja aina Nykysuomen sanakirjaa ja Suomen kielen etymologista sanakirjaa myöten. Esimerkit ja niiden selitykset periytyvät sanakirjasta toiseen.

Gananderin lienee hämännyt kansanrunoesimerkki »Tuonneppa pahan manoaan, kiwen kirjawan sisähän, maxan karvasen malohon». Säkeet ovat kipuloitsusta. Samat säkeet ovat Kalevalan kautta päätyneet Nykysuomen sanakirjaankin. Kalevalassa myös Aino katoaa »kiven kirjavan sisähän, maksankarvaisen malohon» (5: 142–143). On hyvin ymmärrettävää, että *malo* tässä kontekstissa hahmottuu 'raoksi'. Toisessa kansanrunoesimerkissä esiintynyt *raudan suumalo* (ks. edellä s. 516) on sopinut hyvin tämän käsityksen piiriin. 'Rako'-merkityksen kautta Ganander on tulkinnut myös esimerkin *neitosen malossa*, jolle hän antaa latinankielisen selityksen »in pudendis virginis». Ganander abstrahoi yleismerkityksen 'hål, öpning, ränna', ja tämä merkitys siirtyi sitten meidän päiviemme sanakirjoihinkin.

Kipuloitsun ja Aino-runon säkeiden *malossa* on kuitenkin kysymys muusta kuin *rako*-sanana synonyymistä. Säkeet ovat varsin kaukana alkulähdöstään, ja *malon* rinnastuminen *rakoon* on useiden uudelleenahmotusten tulosta. Säkeitä ovat selvitelleet Martti Haavio ja Matti Kuusi. Aimo Turunen (1981 s.v. *kita, malo*) tiivistää tuloksia seuraavasti:

Kipusanojen hämärtyneissä säkeissä *Käy kivut kereämähän kitahan kiven sinisen, tahi vieretä vetehen, syytäise meren syvähän* — — on ilmeisesti alkuaan kysymys *kian* eikä kiven kidasta, ven. *kit* 'valas'. Sisämaassa, kaukana meren rannikoilta, on valasta merkitsevä *kit(a)* vaihtunut kiveksi: *Paa kivut kiven kitah* — —, ja tästä kansanrunosta vääntynyt muoto on siirtynyt Kalevalaan. Vastaavanlaisen muutoksen on Martti Haavio todennut Vipus-runon ilomatsilaisesta toisinnosta: *viel' on tuolla sy'ämykseni kiven kirjavan sisässä, maksan karvasen mahassa* — —. Haavion mukaan alkuperäinen muoto olisi voinut kuulua mm. *kian kiljuvan kiassa, maksassa ~ vatsassa merimatehen*. — — Ven. *kit*-sanana ja sm. *kita*-sanana on myös Matti Kuusi katsonut Vipus-runossa sekaantuneen. Valas-motiivi on runoon tullut nähtävästi Raamatun Joonas-kertomuksesta — —.

Gananderin ja Kalevalan tunteman säeparin *malo* selittyy ilmeisesti säeparin *kirjavan kian sisässä, maksankarvaisen mahassa* kautta. Silloin kun *kian*-sanana merkitys on vaihtunut 'suureksi suuksi, kidaksi', on säeparista tullut epälooginen: »kidalla» ei ole »mahaa», jota kertosaie edellyttäisi. *Maha* on ollut helposti vaihdettavissa *maloon*, joka on laajalti muutenkin liittynyt suuhun ja suuaukkoon (vrt. s. 515–516), ja esiintyy *suun* kertosanana runoissakin (ks. s. 516). Säeparin mielekkyys on korjautunut: »Kidana kirjavan sisässä, maksankarvaisen malossa.» Kun taas *kian* on vaihtunut ja selkeytynyt *kiveksi*, on merkitykseltään jo epämääräiseksi käyneen *malon* tulkinta muuttunut 'raoksi'. Ganander ei varmaan tullut muuta mahdollisuutta aja-

telleeksi. Runonsäkeet, joissa kivut manataan kiven rakoon tai joissa neiton uppoaa kiven koloon, ovat jääneet hiukan merkillisiksi mutta mystisen runollisuutensa takia hyväksyttäväksi ja jännittäviksikin.

Gananderin väärin tulkitsemassa säkeessä on siis alkuaan kysymys samantalaisesta *suumalosta* kuin kohdan 1 murretiedoissa. Ilmeisesti 'ranta, ääri'-merkityksinen sana on alkanut kiintyä vahvasti *suu*-sanaan, niin että *suumalo* on kehittynyt jokseenkin synonyymiseksi *suupieli*-sanan kanssa. *Suumalot* 'kuolaimet' on tästä selväkin todiste: *suumaloraudat* 'suupieliraudat' on lyhentynyt elliptisesti yhdyssanaksi *suumalot*. Vieläkin tavattavat 'suupieli, suun ympärystä' -merkitykset tulevat siis lähimmäksi alkumerkitystä. *Malon* konkreetin perusmerkityksen syrjäytyttyä *suumalo* on eri tahoilla alkanut elää omissa merkityksessään ja loitonnut lähtökohdastaan. Sitä on ollut helppo tulkita sekä 'suun aukoksi' että 'suun raoksi'. Kohdan 2 'kolo'-merkitykset selittyvät niin ikään *suun malon*, *suumalon* kautta.

Merkityksen liukuma 'ranta' > 'reuna, pieli' selittää myös kohdassa 4 mainitun yhdyssanan *ainamalo*, joka on synonyyminen *ainareuna*-sanan kanssa.

Kohdan 3 'kuve, sivu, kylki' -merkitys selittyy sekin lähtökohdasta 'ranta, reuna, pieli'. Nähtävästi *malo* on synonyymistynyt 'pieli, kuve, kylki' -merkityksisten sanojen kanssa – *niemen kupeessa*, *luodon kyljessä* tms. – ja sitten taas lähtökohdan hämähäyryttyä jäänyt elämään 'kuve, sivu, kylki' -merkityksisenä.

Laihian relikti *maloton*, *ei mitään maloa* (kohta 5) on esimerkki *malo*-sanan abstraktistumisesta ja rinnastumisesta *ääri*-sanaan. Sanoille hahmottuu merkitys 'ääretön, rannaton', 'ei mitään äärtä'. Lähtömerkitys 'ranta' on vielä lähellä pinnan alla.

Millä tavalla sitten SKES:n tuntemat nuotannostoavannon nimitykset *malavus* ja *malous* liittyvät *malo*-sanaan? Murremuistiinpanoja niistä ei suomen kielialueelta ole. SKES:n tiedot ovat peräisin Lönnrotin sanakirjasta, ja Lönnrot puolestaan lienee tuntenut ne karjalasta. Säämäjärveltä on tallennettu verbi *mal'ata* ja sen johdos *mal'avuz*: *mal'atah nuottu mal'avuksez* 'nostetaan nuotta nostamuksesta' (KKS s.v. *malata*). *Malous*-sanasta sen sijaan ei ole tietoja. Semanttisesti *malata* ja *malaus* sopivat 'ranta'-merkitykseen: nuotta »rannataan» nostopaikkaan. *Malo* näyttää usein kiintyneen nuotta-termeihin (*maloapaja* ym.). Venäjän murteisiin lainatut 'nuotannostoavantoa' ja 'jään alta kalastamista' merkitsevät sanat liittyvät nuotan »rantaamisen» kautta karjalan merkityksiin.

SKES:n mainitsemat lapin sanat 'rantasula', 'kevällä järven rantaan muodostunut sula avanto' ja 'rannan jäistä vapautuminen' tulevat semantti-

sesti lähelle 'ranta, rannanääri, rantapii' -merkityksistä *malo*-sanaa, ja ne kuuluvat varmasti sen yhteyteen.

SKES esittää myös sen mahdollisuuden, että mordvan *mala*-vartaloiset 'lähellä, läheltä, lähelle' -merkityksiset paikallissija-adverbit voisivat kuulua *malon* yhteyteen. Yhdistäminen on semanttisesti mahdollista, jos perusmerkityksenä on ollut 'reuna, ääri'. Kun näin todella näyttää olleen laita, voidaan mordvankin sanat liittää suomen ja karjalan *maloon*. Mordvan sanojen semanttiselle kehitykselle löytyy suomen kielestä lisäksi vielä lähes täydellinen paralleeli: muuan *malo*-sanan käyttö, joka on ilmeisesti hävinnyt murteista mutta josta on kirjallisia tietoja vanhimmista sanakirjoissa. Gananderin käsikirjoituksessa on tieto *malo*-sanan käytöstä 'vieri'-merkityksisenä. Kyseessä on taaskin lisäys käsikirjoitukseen.

Gananderilla oli sanakirjatyönsä pohjana Jusleniuksen sanakirja ja useiden henkilöiden siihen tekemät täydennykset. Tärkeitä täydentäjiä olivat H. G. Porthan ja Salomon Kreander. Alavutelainen Kreander on lisännyt: »*Malo*. (præp.) juxta. bredvid. Run.» (Koskimies 1917: 70). Porthanilla on sama täydennys hiukan laajemmin. Hänen mukaansa *malo* on »praepositio, bredevid, juxta. Run. *malusa* cas. locat.». Esimerkkinä on »Yden malkajen malolla. Neitosen malussa». Ganander on ollut nähtävästi hiukan ymmällä. Hän siteeraa käsikirjoituksessaan Porthanin lisäystä mutta kommentoi kuitenkin: »men exemplena wijsa, at det är et nomen primitivum hvor af flera nomina och verba härstamma.» Hän ei siis usko Porthanin tiedon todenperäisyyteen vaan luottaa omaan tulkintaansa.

Porthan tarkoittaa selityksellään selvästikin sitä, että *malo*-sanan paikallissijoja käytetään toisen sanan yhteydessä; tällöin merkityksenä on 'vieressä'. *Neitosen malussa* on 'neitosen vieressä'. Gananderin 'rako'-käsitteksen mukaisesti taas *neitosen malussa* on »in pudendis virginis». Ganander ottaa mukaan toisenkin esimerkin, jonka hän arvelee kai kuuluvan samaan yhteyteen: »Emon Marian malosta.» Esimerkki on ilman selitystä. Tämä esimerkki on päätyntä myös Lönnrotille, jonka mukaan se on »från modren Marias sköte». Kyseessä olisi kai 'rako'-merkityksen laajeneminen 'syli'-merkityksen suuntaan.

'Rako' > 'syli'-kehitys on kuitenkin jokseenkin mahdollon. Jos kyseessä olisi tämä kehitys, olisi oletettava, että esimerkeissä vihjattaisiin neitsyt Marian sukupuolieliimiin; *malo* olisi neutraalistunut eufemismi. Vain tietoisien rivoissa yhteyksissä tämä olisi ollut mahdollista, mutta siitä tässä ei näytä olevan kysymys. Jos Ganander olisi siteerannut »emon Marian malo» -esimerkkiään hiukan pitemmälti, niin sanasta olisi kenties pystynyt hahmottamaan toisen kuvan. Sanat ovat peräisin Karl Fredrik Berghin kansanrunouskokoelmista. Täydellisempänä kohta kuuluu: »luota luojan kaikkiwal-

lan, emon Marjan malosta» (Hormia 1961: 444). *Malosta* on tässä *luota*-postposition toistosanana. Tähän sopiikin 'bredvid, juxta' -tulkinta.

Tämä ei ole ainoa esimerkki *luona* ja *malossa* -sanojen rinnastumisesta. Nykysuomen sanakirjassakin on Kalevalan sitaatti »Tuoll' on otso synnytetty, /— —/ luona kuun, malossa päivän». Karhu on syntynyt kuun luona, auringon tuntumassa, aurinkoa ympäröivässä kehässä. Renvall mainitsee merkityksen 'juxta' selityksenä esimerkilleen *miesten malulla*; ensimmäisenä selityksenä on kuitenkin 'inter'. Näyttää kuin hänkin yrittäisi mahduttaa esimerkkiään olettamaansa 'rako'-perusmerkitykseen: 'rako' > 'väli'. Kun Lönnrot kopioi Renvallin esimerkin, hän jättää 'juxta'-merkityksen kokonaan pois, ja niin on päädytty SKES:nkin esittämään selitykseen *miesten malulla* 'miesten joukossa'.

Huomiota kiinnittää *malossa*, *malussa* ja *malulla* -sanojen esiintyminen sekä ulko- että sisäpaikallissijoissa ja nimenomaan *neitonen* ja *miehet* -sanojen yhteydessä. Eiköhän vain esimerkkinä liene katkelmia joistakin yhteyksistä, joissa puhutaan tytön tai pojan vieressä makaamisesta. — »Yden malkajn malolla» jää epäselväksi. Sekaantumaa *malka*-sanaanko?

Näyttää siis siltä, että suomen kielen alueella olisi tapahtunut mordvaan verrattavaa semanttista kehitystä postpositionluonteista 'äärellä, vierellä, luona' -käyttöä kohti.

Malo-sanasta edellä luonnosteltu kuva voidaan tiivistää seuraavasti: *Malo* on suomalais-karjalais-lappalais-mordvalainen sana, jonka ydinmerkitys on oletettavasti ollut 'ranta, rannanääri'. Se on kadonnut suurimmasta osasta suomen kielialuetta mutta jäänyt elämään erilaisissa toissijaisissa käytöissä, usein tuntemattomana kontekstisanana. Mordvassa perusmerkitys on niin ikään hävinnyt; paikallissija-adverbit ovat reliktejä suomen reliktikäyttöjen tapaan. Konkreeteimmillaan sana on elänyt kauimmin karjalassa ja lapissa.

3.

Malolle löytyy balttilaisista kielistä vertauskohta, joka johtaa olettamaan suomen *malon* lainalähtöiseksi. Sekä liettuaassa että lätissä esiintyy sana *mala* (*malà*), joka sekä semanttisilta että äänteellisiltä piirteiltään vastaa tarkoin *maloa*.

Liettuan etymologinen sanakirja (Fraenkel 1962–65) antaa *malá*-sanalle perusmerkityksen 'Land, Landschaft' ('maa, maisema'). Sana on tavallinen yhdyssanoissa ja johdoksissa: *pamalis* 'Rand, Umgegend' ('reuna, ympäristö'), *jūrmala* 'Meeresküste, Strand' ('merenrannikko, ranta'), *lygmala* 'biz zum Rande' ('ääriään myöten'), *lygmala(s)* 'Höhe des Strandes (eines Gefäßes, der Ufer eines Flusses)' ('törmä: astian laita, jokitörmä'), *lygmalas* 'völl

biz zum Rande, gestrichen voll' ('ääriään myöten täynnä, täpötäynnä'). Lä-tissä (Mühlenbach 1923–32) *mala*-sanan keskeisimmät merkitykset ovat 'der Rand' ('reuna, ääri; äyräs, syrjä'), 'das Ufer' ('ranta') ja 'die Grenze samt dem Umgrenztem, der Ort, die Gegend' ('raja yhdessä rajatun alueen kanssa, seutu, tienoo'). Johdos- ja yhdyssanakäytöt ovat nekin tavallisia: *jūrmala* 'Meeresstrand' ('merenranta'), *pamala* 'Saum des Randes, äusserster Rand, Gegend, Umgegend' ('äärimmäinen reuna, seutu, ympäristö'), *nuōmala* 'abgelegener Ort, Winkel, Schalbrett' ('kaukainen seutu, kulma, pintalauta'), *nuōmalš* 'abgelegen' ('kaukainen') ym.

Kiintoisia ovat myös Mühlenbachin kuvaamat abstraktistuneemmat käytöt, esim. *nedaudzies gar malām* 'weiche nicht vom Thema ab!' (= 'älä mene asian viereen'), *romans, kam nav nav galu ne malu* 'ein weitschweifiger, endloser Roman' (= 'laajalle vellova, rannaton romaani'), *pie malas likt* 'bei Seite legen' (= 'panna syrjään'), *jalieķ karuote pie malas* 'man muss den Löffel weglegen' (= 'panna lusikka syrjään, ts. kuolla'), *juoki pie malas!* 'Scherz bei Seite' (= 'leikki syrjään, leikki sijansa saakoon').

Balttilaisellakin taholla siis 'rannan, rannanäären' merkitykset ovat keskeisimpiä. Konkreettisimmillaan sana elää molemmissa kielissä yhdyssanasana *jūrmala* 'merenranta'. Paralleelisesti suomen *malon* kanssa balttilainen *mala* on saanut runsaasti erilaisia lähinnä *ääri*-sanalle synonyymisiä abstrakteja käyttöjä.

Balttilaisten kielten *mala*-sanat liittyvät indoeurooppalaiseen *mel-*, *melə-* : *mlō-* juureen, jonka perusmerkitykseksi Pokorny (1959: 721–722) olettaa 'hervorkommen, erscheinen, hochkommen; Erhöhung, Wölbung' ('nousta esiin, ilmestyä, kohota; kohouma, kumpu'); *molā*-substantiivin merkityksenä on 'Ufer' ('ranta'). Sanoilla on vastineita kreikassa, albaniassa (*mal* 'vuori'), kelttiläisissä kielissä (iirissä *mala* 'silmäluomi') ja slaavilaisella taholla (serbiassa *iz-molīm*, *iz-molīti* 'näyttää esiin'). Sanaan on myös yhdistetty mm. sanskritin *marúh* 'vuori', romanian *mal* 'ranta' sekä paikannimi *Moldavia* (Mann 1984: 794).

Liettuan etymologinen sanakirja (Fraenkel 1962–65, s.v. *malà*) yhdistää samaan sanueeseen myös muinaislannin sanan *mōl* 'ein an dem Ufer entlang liegender Wall von kleinen Steinen' (= 'pitkin rantaa oleva pienistä kivistä muodostuva valli'). Tämä yhdistelmä on kuitenkin ilmeisesti erheellinen. *Mōl* ja muut kivistä rantaa merkitsevät skandinaavisten vastaavat sanat (fäärin *mōl*, norjan *mol*, ruotsin murteiden *mal*) liittyvät toiseen indoeurooppalaiseen sanapesyeeseen, jonka lähtönä on 'jauhamista' merkitsevä *mel-* (tai *smel-*), *melə-* : *mlē-* vartalo. Balttilaiselta taholta sen yhteyteen kuuluu esim. lätin *smelkne* 'pöly, hieno jauho'. Skandinaavisista kielistä 'kivistä rantaa' merkitsevä sana on lainautunut lappiin, jossa eteläläpissa sanan

asuja ovat *malo* ja *mällö*. Se, että sanat muistuttavat sekä äänneasultaan että merkitykseltään suomen *malo*-sanaa, on puhdas sattuma. (Ks. Pokorny 1959: 716–719, de Vries 1962 s.v. *mql, mala*.)

Malo on kai oletettava lainatun suomalaiselle taholle kielimuodosta, jossa kehitys oli jo johtanut 'ranta'-merkitykseen. Sen enempiä suomessa kuin karjalassa, lapissa tai mordvassakaan ei ole jälkiä 'kohouma, kukkula'-merkityksistä. Onko sitten oletettava sanan lainautuneen kielimuotoon, jonka haaraumia suomi, mordva ja lappi ovat, vai onko sana erikseen lainattu varhaiskantasuomeen ja mordvaan, vai onko se kulkeutunut lännestä mordvaan? Mikään ei puhune varsinaisesti sitä oletusta vastaan, että kyseessä voisi olla yhteiseen kantakieleen palautuva laina. 'Kukkula' > 'ranta'-merkityksenkehitys voi balttilaisella taholla hyvin olla varsin vanha. Äänneseikoissa on pari yksityiskohtaa, joilla saattaa olla kriteeriarvoa.

Balttilaisten kielten *malan* ensi tavun *a* on peräisin indoeurooppalaisesta *o*:sta, ja tämän muutoksen on siksi täytynyt tapahtua balttilaisissa kielissä ennen *malon* lainautumista (ks. Stang 1966: 22–25). Balttilaislainoissa on myös kymmenkunta sanaa, joissa on *o*, esim. *lohi, morsian, oinas, toe* (ks. Kalima 1936: 65, Steinitz 1965: 335–339). Kysymys on problemaattinen: onko kyseessä todella ikäkriteeri vai se, että osa lainoja on saatu balttilaisesta kielimuodosta, jossa tämä muutos ei ollut tapahtunut? *Malo* on joka tapauksessa sellainen mordvaan asti ulottuva laina, joka osoittaa *a*:lla korvaamista. (Ks. myös Fromm 1979: 147–150.)

Toinen balttilaislainojen sisällä ryhmää muodostava piirre on vartalon loppuvokaali. Lainasanoista, joiden lähtökohtana balttilaisella taholla on *a*-vartaloinen sana, on suurin osa suomessa *a*-loppuisia: *ansa, halla, hihna, napa, tapa, villa* ym., mutta eräissä tapauksissa näissä on *o*: *heimo, kupo, rako, vako*. (Kalima 1936: 81–82.) Sama kahtalaisuus tunnetaan myös vanhoista germaanisista lainoista; *o*:llisia ovat esimerkiksi *juusto, muoto* ja *ruoko* (ks. Koivulehto 1981: 180–181). Parista balttilaislähtöisestä sanasta tunnetaan itämerensuomen piiristä sekä *a*- että *o*-vartaloisia muotoja: *malka* on vepsäsässä *o*-vartaloinen ja *heimo* karjalassa *a*-vartaloinen. (Kalima 1936: 82.) Karjalan verbi *malata* ja substantiivi *malavuz* näyttäisivät viittaavan tämänkaltaiseen kahtalaiseen edustukseen. Mordvan vastine on sekin alkuaan *a*-vartaloinen.

o:n kehittyminen vartalovokaaliksi sijoitetaan varhaiskantasuomen aikaan (ks. esim. Hakulinen 1979: 47). Osa tämän ajan lainasanoista näyttäisi hypänneen uuteen vartalotyppiin, mutta missä määrin loppuvokaali käy ikäyskriteeristä, siihen ei balttilaislainojen osalta pystyttäne tällä hetkellä vastaamaan.

Malon levikkikin (suomi–karjala–lappi–mordva) aiheuttaa kysymyksiä.

Onko sana kadonnut eteläkantasuomen jatkajista? Vai onko se koskaan lainautunut siihen varhaiskantasuomen murteeseen, josta viro, liivi ja vatja ovat kehittyneet? Katoaminen on mahdollista: onhan *malo* hävinnyt suurimmasta osasta suomen murteitakin jäljettämiin.

'Rantaa, äärtä' merkitsevän sanan syrjäytyminen toisten sanojen tieltä ei ole kovinkaan kummeksuttavaa. 'Rajan' ja 'äären' käsittepiirit ovat kielessä semanttisia ekspansiokeskuksia — koko inhimillinen hahmottaminenhan perustuu 'rajan' käsitteeseen. Alueelle tunkeutuu uusia sanoja; vanhemmat jäävät elämään kiinteisiin konteksteihin. Kun yhteys konkreetimpaan ja yleisempään käyttöön katkeaa uuden sanan tunkeutuessa ydinasemaan, vanhat sanat jäävät irrallisiksi, tuuliajoille *malo*-sanan tapaan uudelleen hahmoteltaviksi ja erilaisten semanttisten virtojen riepoteltaviksi. Kuvaavaa on, että suomen sanastossa muun muassa sellaiset tämän alueen sanat kuin *kantti*, *laita*, *raja*, *ranta* ja *reuna* ovat eri-ikäisiä lainoja.

4.

Jos *malo* on vanha maastoappellatiivi, on oletettavaa, että se esiintyy myös paikannimissä. Näin näyttää olevankin. *Malo*-nimiä on tallennettu eräiltä Itä-Suomen ja Karjalan paikkakunnilta ja myös Länsi-Suomesta. Lumijoella on ollut talonnimi *Malo*, ja Rääkkylässä *Malo* on ollut entisen laidunmaan nimenä. Talonnimenä *Malo* esiintyy myös Eurajoella, Iissä, Oulunsalossa ja Karungissa. Itä-Suomesta tunnetaan mm. *Malokenkä* (pieni saari, Imatra), *Malolampi* (Kitee), *Maloluoto* (Antrea) ja *Malosaaret* (Kitee). Sulkavalla on järvi *Malonen* ja siihen liittyvää nimistöä, Punkaharjulla *Malosenkallio*. Myös Itä-Karjalassa on *malo*-nimiä, mm. *Malonkivi* (Porajärvi), *Malonsaari* (Paatene; Nissilä 1947: 25). *Malo* ja *Malonen* tunnetaan niin ikään sukuniminä. (Tiedot Suomen nimistöstä ovat Suomen nimiarkiston kokoelmista.)

Viljo Nissilä olettaa *Malo*-paikannimiä henkilönnimilähtöisiksi. Hänen mukaansa sekä paikan- että henkilönnimien takana olisi *Maria*-nimen muunnelmamuoto *Malo* tai *Malu*. Joissakin Karjalan nimissä voisivat hänen mukaansa kenties olla myös nimet *Malańja* ja *Malakia*. (Nissilä 1939: 311; 1947: 25.)

Joissakin tapauksissa näin ehkä onkin. Pidän kuitenkin hyvin luultavana, että osassa nimiä *malo* on tässä puheena oleva maastoappellatiivi. Nimen alkuosana esiintyessään se on saattanut viitata jollakin tavalla huomiota herättävään rantaan tai rantamatalikkoon. Seuduilla, joissa etunimi *Malo* tai *Malu* on ollut käytössä, paikannimi on appellatiivin harvinaistuttua saatettu myös sekundaaristi yhdistää henkilönnimeen. Kuvaava on Nissilän Vuoksen nimistöstä esittämä esimerkki *Malonluoto* l. *Malunluoto*, jonka murreasut

ovat *maloluoto* tai *maluluoto*. Kerääjälle ilmoitettujen tietojen mukaan luoto on saanut nimensä siitä, että siinä on muutamia vuosikymmeniä sitten kaatunut erään tytön, Malu Kuparisen vene (Nissilä 1939: 300). Selitys saattaa olla todenmukainenkin, mutta hyvin mahdollista on, että kyseessä on jälkিতulkinta. On varsin tavallista, että tuntemattomaksi käynyt nimi hahmotetaan propriiksi ja nimelle kehitetään syntytarina.

On myös odotettavaa, että 'rantaa, rantapiitä' merkitsevä sana esiintyisi niin ikään yhdyspaikannimien jälkiosana, samaan tapaan kuin *pii* : *Jokipii*. Paikannimien käänteisluettelon puuttuminen vaikeuttaa yhdysnimien jälkiosien etsintää; tiedossani ei ole yhtään *-malo*-jälkiosaista paikannimeä. Suomen sukunimistä on sen sijaan olemassa käänteisluettelo, ja sen perusteella voi usein päästä paikannimienkin jäljille: sukunimet heijastavat pitkälti myös paikannimiä. Luettelossa ei kuitenkaan ole yhtään *-malo*-loppuista sukunimeä. Sen sijaan siinä on runsain mitoin *-mala*-loppuisia nimiä. Olisiko *-malo*-nimistä tullut *-mala*-nimiä? *Malo*-appellatiivin harvinaistuttua nimet on voitu yhdistää *la*-johtimiseen nimityyppiin, joka on nimistössä hyvin hallitseva. Sukunimien käänteisluettelo antaa kuvan siitä, millaisista nimistä *-mala*-loppuisissa nimissä on kyse: *Jaamala, Laamala, Hamala, Vasamala, Vesamala, Matamala, Viitamala, Santamala, Untamala, Ortamala, Sastamala, Niemala, Ahmala, Kulmala, Vehmala* jne. Mielenkiintoa herättävät erityisesti nelitavuiset *Santamala, Viitamala* -tyyppiset nimet, joissa alkuosana on tunnistettavissa oleva nomini. Olisivatko nämä *malo*-nimiä?

-ma- on yleinen johdin; useissa nimissä taas alkuosan merkitys on epäselvä: *Untamala, Ortamala* jne. Silloin on hyvin luonnollista hahmottaa *-la*-paikannimi johtuneeksi kolmitavuisesta *-ma*-johtimisesta sanasta. Tämän käsityksen esittää Heikki Ojansuu ikään kuin selviönä käsitellessään *Orismala*-nimen alkuperää. Hän olettaa (1920: 162), että sen alkuosa on luonnonnimi: »Kun *Rahkamala, Santamala, Kahimala, Vaihmala* > *Vaiehmala) y.m. *mala-* (= *ma* + *la-*) loppuisten nimien alkuosassa piilee jokin luontoa tai luonnonpaikkain suhdetta (huom. *Vaihmala*) osoittava sana, otaksun, että *Orismala*-nimessä laita on sama.» Samalla tavalla suhtautuu Arvo Meri (1943: 175; myös Lopmeri 1947: 135) Vehmaan *Rahkamala* ja *Untamala*-nimiin. Hän pitää todennäköisimpänä, että niiden taustalla ovat vanhat henkilönimet *Rahkama* ja *Untama*. Pertti Virtarannalla (1952: 96) on samankaltainen käsitys *Sastamala* — *Saastamala* -nimistä: »Kantasana on kiellemme tavallinen *saasta*. *-ma* ja *-la* ovat denominaalisia suffikseja — — .» (Virtaranta 1952: 96.)

-ma-johtimella on muodostettu runsaastikin maastoappellatiiveja, ja suffiksi on vielä produktiivinen: *laitama, maisema, pengermä, poukama, rantama, seinämä, selkämä* (Hakulinen 1979: 130–131). Johtimella on jonkinlai-

nen 'tienoon, seudun' merkitys: suppeampi merkitys on laajentunut ympäristänkin käsittäväksi. Teoreettisesti on mahdollista, että tällaisiin substantiiveihin voisi vielä liittyä asuttujen paikkojen nimissä suosittu *-la*: *laitamala*, *rantamala*, *poukamala* tms., mutta selitys tuntuu jollakin tapaa epätydyttävältä. Jos kantasanalla ei ole jonkinlaisen paikan merkitystä, kombinoituminen *-ma*-denominaalisuffiksiin tuntuu nykykielitajussa oudolta, esimerkiksi sellaisissa oletettavissa johdoksissa kuin *Rahkama*, *Saastama* ja *Santama*.

Tämä ongelma näyttää olleen jollakin tapaa — ehkä tarkemmin tiedostamatta — eräiden paikannimien tutkijain mielessä, kun he ovat pyrkineet selittämään joitakin *-mala*-nimiä *-maa* + *la*-nimiksi. Lempäälän *Vaihmalan* kylän nimi on jo varhain etymologioitu **Vajehmaalaksi*, jonka alkuosa kuuluu *vaihtaa*-pesyeeseen. (Rapola 1947: 77.) Nimestä on vanhoissa asiakirjoissa hyvin monenkaltaisia kirjoitusasuja (ks. Virtaranta 1946: 375–376); ennen kaikkea alkuosa vaihtelee. *-maala*-käsitteen tueksi on tuotu Sippolan *Vajehmaa* ja Isonkyrön *Vaismaa*, jotka ovat yleistä *-maa*-loppuista tyyppiä (Rapola 1947: 77). Jälleen jää kuitenkin epäily: onko paikannimiä, jossa *-maa*-loppuun vielä liittyisi asuttujen paikkojen *-la*? Jos oletus pitää paikkansa, olisi yhdyssanan jälkiosan pitkä painollinen tavu epänormaalilla tavalla redusoitunut. Niin yleisen ja elävän leksikaalisen yksikön kuin *maa* redusoituminen tunnistamattomaksi vaatisi lisäselvityksiä. Paremminkin on luultavaa, että esimerkiksi *Vaihmalan*-nimeen sisältyy *malo*: **Vajehmalo*. *Vajehmaa* ja *Vaismaa* voivat olla samalähtöisiä. **Vajehmala* > *Vajehmaa* perustuisi paikannimissä luonnolliseen uudelleenahmotukseen. Kenties joihinkin tai moniin muihinkin *-maa*-paikannimiin sisältyy *malo*.

Samaa **Vajehmalo*-lähtöä olettaisiin myös Eurajoen kylännimessä *Vaimala*. Tässä nimi on *malo*-appellatiivin tarkoitteen hämähärryttyä hakeutunut toisella tavalla pois nelitavuisesta *-mala*-tyypistä. Kun nimi on redusoitunut kolmitavuiseksi, *ma*-aines on siirtynyt vartalon puolelle ja nimi on voitu hahmottaa samantyyppiseksi kuin *Kulmala*, *Tuomala* tms. Tämän tyyppisiä sukunimiä on runsaasti: *Aimala*, *Haimala*, *Paimala*, *Raimala*, *Heimala* ym. Mitä niiden taakse tapausittain kätkeytyy, ei kuulu tämän tutkimuksen piiriin. Huomionarvoista on, että niihinkin saattaa kätkeytyä *malo*. Osassa nimiä alkuosa on alun alkaenkin voinut olla yksitavuinen. *Puumala* ja *Suomala* -nimienkään kuuluminen tähän ei ole mahdotonta.

Maa-jälkiosan sisältävinä on pidetty myös joitakin *-ma*-loppuisia nimiä. Viljo Nissilä pitää tätä tietä muovautuneina esimerkiksi Kangasalan kylän nimiä *Suorama* ja *Kopsama* (Nissilä 1962: 93). Toisin *malon* tähänkin yksityiskohtaisempaa tarkastelua vaativana vaihtoehtona.

Joka tapauksessa pidän hyvin luultavana, että 'rantaa, rantapiitä' merkitsevä *malo* on maastoutunut appellatiivina syrjäydyttyään moniin Suomen

paikannimiin. Selvimmin *malo*-lähtöisiksi olettaisin nelitavuisia *Rahkamala*-tyyppisiä nimiä. Sukunimien käänteisluettelossa näitä ovat seuraavat: *Vas-mala*, *Vesamala*, *Matamala*, *Viitamala*, *Santamala*, *Untamala*, *Ortamala*, *Sas-tamala*, *Koskelmala*, *Saarelmala*, *Orasmala*, *Sanismala*, *Sarismala* ja *Orisma-la*. Vanhoja tunnettuja asutuspaikkojen nimiä ovat *Hattelmala* ja *Rahkamala*, jotka eivät esiinny sukuniminä. Huomionarvoista on sekini, että monet nimistä (esim. *Orismala*, *Rahkamala*, *Sastamala* ja *Untamala*) ovat ikivanhojen asutuspaikkojen nimiä.

Vaikka *ma* + *la* -hahmotus on ollutkin tutkijoiden keskuudessa vallitseva, on *-mala*-nimiä jo aikaisemminkin tulkittu yhdysnimiksi. Lähinnä kuriositeettiarvoa on sillä, että Heikki Klemetti tutkimuksessaan Vierasperäisiä muinaisnimiä Etelä-Pohjanmaalta ja muualta Suomesta (1950: 350) liittää Isonkyrön *Orismalan* nimen lähellä olevaan käräjäpaikkaan ja olettaa *mala*-sanan tarkoittaneen 'kylää, piiriä, käräjäkuntaa'. Kiintoisa tämä selitys on siksi, että eteläpohjalainen Klemetti hahmottaa nimen itsestään selvästi ja selittelemättä yhdysnimeksi. Tieteellisesti perusteltu on sen sijaan T. E. Karstenin oletus, että *Sastamala*, *Orismala*, *Riimala* ja *Hattelmala* -nimiin sisältyisi nimenmuodostusaines *måla*, joka on tuttu monista Ruotsin ja Suomen ruotsinkielisistä paikannimistä. *-måla* palautuisi hänen mukaansa vanhempaan pitkävokaaliseen muotoon *-māla* ja vielä varhempaan *-mala*-asuun ja olisi pohjaltaan sama sana kuin edellä (s. 523) puheena ollut nykyruotsin murteiden *mal* 'karkea hiekka ja pikkukivikko järven tai joen rannassa'. Tämä nimiaines esiintyy mm. sellaisissa Ruotsin kylännimissä kuin *Mala* ja *Malaberg* ja mm. järvennimessä *Maljen*. (Karsten 1903: 87–91, 1905: 21–22; Hellqvist 1939 s.v. *Maljen*.)

Karstenin teoria tyrmättiin tuoreeltaan. Ralf Saxén (1904: 16, 43–44) esitti sitä vastaan painavaa kritiikkiä ja osoitti oletetun äännekehityksen mahdottomaksi. Karsten itsekin tunnusti selityksensä heikkoudet mutta toteaa kuitenkin vastineessaan: »Så länge man icke lyckats uppdaga ett finskt personnamn *Saastama* eller *Saastamo* (— —), är det skäl att särskåda detta namn åfven från annan synpunkt.» (Karsten 1904: 22.)

Karsten oli oikeassa: tuntemattomien henkilönnimien oletus ei kestä tieteellistä kritiikkiä. Vahvistamattomalla pohjalla ovat myös *maa* + *la* -oletukseen perustuvat selitykset. Tässä esittämäni *malo*-tulkinta tulee lähelle Karstenin käsitystä: kyseessä ovat yhdysnimet, joiden jälkiosana on kaksitavuinen appellatiivi. Karstenin lainaetymologia osoittautui virheelliseksi, mutta huvittavaa on, että hänen esittämänsä lainalähde ja tässä esitetty lainalähde, niin eritaustaiset kuin ne ovatkin, tulevat äänneellisesti ja semanttisesti toisiaan hyvin lähelle.

LÄHTEET

- FRAENKEL, ERNST 1962–65: Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg–Göttingen.
- FROMM, HANS 1977: Vanhimpien germaanisten lainojen ikäämisestä suomen kielessä. – Vir. 81 s. 137–152.
- GANANDER, KRISTFRID 1787: Nytt Finskt Lexicon. (Käsikirjoituksesta tehty näköispainos 1–3. Porvoo 1937–40.)
- HAKULINEN, LAURI 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. 4. p. Otava, Keuruu.
- HELLQUIST, ELOF 1939: Svensk etymologisk ordbok. 2. p. Lund (ny tryckning 1966).
- HORMIA, OSMO 1961: Gananderin sanakirjan lähteet. SKST 271. Hki.
- JUSLENIUS, DANIEL 1745: Suomalaisen Sana-Lugun Coetus. (H. G. Porthanille kүүлuneen välilehtisen kappaleen jäljennöspainos, Hki 1968.)
- KALIMA, JALO 1936: Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat. SKST 202. Hki.
- Karjalan kielen sanakirja II. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVI:2. Hki 1974.
- KARSTEN, T. E. 1903: Strödda bidrag till vår ortnamnsforskning. – Suomen Museo – Finskt Museum 10 s. 87–91. Hki.
- 1904: Sastmola. – Suomen museo – Finskt Museum 11 s. 21–22. Helsinki.
- KLEMETTI, HEIKKI 1950: Vierasperäisiä muinaisnimiä Etelä-Pohjanmaalta ja muualta Suomesta. Forssa.
- MANN, STUART E. 1984: An Indo-European comparative Dictionary. Hamburg.
- MERI, ARVO 1943: Vanhan Vehmaan kihlakunnan pitäjien ja kylien nimet I. Hki.
- MÜHLENBACH, K. 1927–1929: Lettisch-deutsches Wörterbuch. Redigiert, ergänzt und fortgesetzt von J. ENDZELIN. Riga.
- NISSILÄ, VILJO 1939: Vuoksen paikannimistö I. SKST 214. Helsinki.
- 1947: Lisiä venäläisperäisiin henkilönnimiin Itä-Karjalan paikannimistössä. – Suomi 104.
- 1962: Suomalaista nimistöntutkimusta. SKST 272. Hki.
- KOIVULEHTO, JORMA 1981: Reflexe des germ. /ē¹/ im Finnischen und die datierung der germanisch-finnischen Lehnbeziehungen. – Beiträge zur Geschichte der Deutschen Sprache und Literatur 103 3. 168–203, 334–376. Tübingen.
- KOSKIMIES, A. V. 1917: Lisäyksiä Jusleniuksen Sana-Lugun Coetukseen. Tehneet Salomon Kreander ja Juhana Canstrén. SKST. Hki.
- KURSCHAT, ALEXANDER 1968–73: Litauisch-deutsches Wörterbuch 1–4. Göttingen.
- LOPMERI, ARVO 1947: Vanhan Vehmaan kihlakunnan pitäjien ja kylien nimet II. SKST 220. Hki.
- LÖNNROT, ELIAS 1866–80: Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja. (Kolmas [näköis]painos, Hki 1958.)
- NS = Nykysuomen sanakirja.
- OJANSUU, HEIKKI 1920: Suomalaista paikannimitutkimusta I. Turku.
- POKORNY, JULIUS 1959: Indogermanisches etymologisches Wörterbuch I. Bern–München.
- RAPOLA, MARTTI 1947: Yläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria. – Vir. 1947 s. 69–79.
- RENVALL, GUSTAV 1826: Suomalainen Sana-Kirja – Lexicon linguae Fennicae. Aboae.
- SAXÉN, RALF 1904a: Svenska gårdnamn i finska Österbotten. – Suomen Museo – Finskt Museum 11 s. 12–19.
- SAXÉN, RALF 1904b: Ännu en gång Sastmola. – Suomen Museo – Finskt Museum 11 s. 43–44. Hki.
- SKES = Suomen kielen etymologinen sanakirja.
- STANG, CHRISTIAN S. 1966: Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen. Oslo–Bergen–Tromsø.

- STEINITZ, WOLFGANG 1965: Zur Periodisierung der alten balt. Lehnwörter im Ostseefinnischen. — *Wiss. Zs. d. Humboldt-Univ. Berlin* 13 s. 335–339. Berlin.
- TURUNEN, AIMO 1979: Kalevalan sanat ja niiden taustat. Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiö, Lappeenranta.
- VIRTARANTA, PERTTI 1946: Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria I. SKST 230, Helsinki.
- VIRTARANTA, PERTTI 1952: Satakunnan paikannimiä III. — *Satakunta* 15 s. 88–104. Vammala.
- DE VRIES, JAN 1961: *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden.

Malo — relic of a Baltic loan

OLLI NUUTINEN

The Dictionary of Modern Standard Finnish has an entry for *malo*, which has nowadays dropped out of use completely. Its basic meaning is given as 'split, crack, interstice'. Some information about the word is to be found in the lexical collections of Finnish dialects, and it also occurs in old dictionaries. Closer examination shows that *malo* is an old topographical term meaning 'shore, edge of the shore'. Many of the dictionary explanations turn out to be misunderstandings. The word became distanced from its original concrete usages, and survived longer in many uses which were less closely linked to the original source, often as a synonym for *ääri* 'limit, bound'. The original

meaning 'shore' has been attested in the Karelian language, and it was also mentioned in the manuscript of Ganander's dictionary (1787). The word has also survived in place-names: *Malosalmi*, etc. The writer assumes that it also occurs as *-mala* in placenames such as *Hattelma*, *Orismala*, *Rahkamala*, *Santamala* and *Untamala*, and perhaps in other place-name types as well.

Malo proves to be a Baltic loanword. Points of comparison are Lithuanian *malà* 'Land, Landschaft' and Lettish *mala* 'Ufer'. Besides Finnish, the word has also been borrowed into Karelian, Lapp and Mordvinian. In Mordvinian it occurs with the meaning 'near' as a local-case adverb (E *malašo*, M *malašä*).